

DETALJI

DETALJI

Ija Jenberj

Sa švedskog preveo
Nikola Perišić

Naslov originala
Ia Genberg
DETALJERNA

Copyright © Ia Genberg, 2022
Copyright © 2024. za srpsko izdanje, Heliks

Izdavač
Heliks

Za izdavača
Brankica Stojanović

Urednik
Bojan Stojanović

Lektor
Vesna Đukić

Štampa
Grafostil, Kragujevac

Tipografija
Janson Text

Prvo izdanje

ISBN: 978-86-6024-105-6

Smederevo, 2024.

www.heliks.rs

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

DETALJI

I

Johana

Pošto je virus već nekoliko dana bio u mom telu, obuzela me je groznica, pa sam uvirtela sebi u glavu da ponovo pročitam jedan poseban roman, a tek pošto sam sela u krevet i otvorila ga, shvatila sam i zbog čega. Na forzecu je prepoznatljivim rukopisom, plavom hemijskom olovkom bilo ispisano:

29. maj 1996.

Brzo ozdravi.

Kod Četiri čvora i dalje imaju francuske palačinke i sider.

Jedva čekam da ponovo idem tamo sa tobom.

Cmok (koji bi radije bio na tvojim usnama),

Johana

Tom prilikom sam imala malariju, jer me je nekoliko nedelja ranije zarazio istočnoafrički komarac u šatoru nadomak Serengetija, a razbolela sam se pošto smo došli kući, pa su me smestili u bolnicu u Hudiksvalu a da niko nije uspevaio da shvati zbog čega su mi rezultati pokazivali vrtoglave brojke, i kada je dijagnoza najzad uspostavljena, svi bolnički lekari su stali u red da pogledaju ženu sa egzotičnom boljkom. Iza čela mi je gorela vatra, i u bolnici me je svakog jutra u svitanje budilo sopstveno dah-tanje i glavobolja kakvu dotad nisam osetila. Posle putovanja u Istočnu Afriku otišla sam pravo u Helsingland da obidem svog dedu koji je bio na samrti, a onda sam se ja

razbolela i umalo nisam i sama umrla. Bolovala sam duže od nedelju dana, a kada mi je Johana poklonila knjigu, ležala sam ušuškana u našoj spavaćoj sobi u Hegeštenu, gde me je dovezlo sanitetsko vozilo, uz svraćanje u Upsalu radi biopsije jetre. Ne sećam se kakvi su bili rezultati, i inače se ne sećam bogzna čega o tom letu, ali naš stan nisam zaboravila, kao ni knjigu, ni nju. Roman je iščezao u groznici i glavoboljama i postao njihov deo, i baš tu se nalazi nit koja vodi sve dovde, vena sa osećanjima čija me je sadržina sastavljena od groznice i opasnosti tog popodneva domamila do police sa knjigama, da tamo potražim baš taj roman. Groznica i glavobolje koje ne posustaju, metež od uzburkanih misli koje se tiskaju iza očiju, šum koji najavljuje muke – prepoznajem ga jer sam ga doživela i ranije, sa kutijama nedelotvornog paracetamola na podu kraj kreveta, i flašama gazirane vode koje praznim, ali žed ne posustaje. Čim sklopim oči, smenjuju se slike: konjska kopita u suvoj pustinji, vlažna podrumska tama sa tihim sablastima, telima bez oblika i granica, veliki suglasnici koji vrište na mene, što će reći čitava standardna ponuda košmara još otkako sam bila dete, uz začim smrti i uništenja koji sledi na samu pomisao na bolest.

Književnost je meni i Johani bila najbolja igra, predstavljale smo autore i teme jedna drugoj, epohe i regione i pojedinačna dela, starija i savremena, različitih žanrova. Ukus nam je bio sličan, ali se razlikovao dovoljno da razgovori budu zanimljivi. O izvesnim stvarima smo imale različita mišljenja (Outsova, Bukovski), neke nisu doticale ni jednu ni drugu (Gordimerova, epska fantastika), dok

smo druge zajednički volele (Estergren, *Krilon*,* Lesingova). Umela sam da naslutim njeno mišljenje o nekoj knjizi prema tempu kojim ju je savladavala. Ako je išlo brzo (Kundera, svi krimići), znala sam da joj je dosadno, pa joj se žuri da završi sa tim, a ako je išlo presporo (*Limeni doboš*, sva naučna fantastika), bilo joj je podjednako dosadno, ali je imala muke da se probije kroz štivo. Smatrala je svojom dužnošću da pročita do kraja knjige koje je započela – baš kao što je završavala i studije, pisane radove i projekte. U njoj je postojala duboko ukorenjena pokornost, neka vrsta poštovanja prema svom zadatku, koliko god on beznađežno delovao. Bilo je to nešto što je ponela od kuće, pretpostavljam, od svojih kreativnih roditelja postojano usredsređenih na cilj. Ona sama je govorila da dovršavanje predstavlja način da se rastereti za budućnost, da dostigne nešto što je nazivala *clean sheet*.† Život se za Johanu živeo samo u jednom smeru, napred, napred. Tu smo se razilazile, jer ja sam retko dovršavala ijedan veći projekat. Posle godinu dana koje sam provela kao prodavačica u *Presbironu*,‡ započela sam nekoliko univerzitetskih studija od kojih sam odustajala ili sam ih odlagala za neodređenu budućnost, dok nisam počela ozbiljno da pišem. Pa čak ni tada, pošto sam donela odluku da pokušam da postanem spisateljica sa punim radnim vremenom, nisam uspela da sledim sopstveni jasno iscertani put,

* Trilogija romana švedskog pisca Ejvinda Jonsona, nazvana po glavnom junaku. (*Prim. prev.*)

† Engl. prazan list. (*Prim. prev.*)

‡ Lanac prodavnica u Švedskoj u kojima se mogu kupiti cigarete, novine, slatkši i ostale sitnice. (*Prim. prev.*)

već sam umela da provodim dane cunjajući po četvrtima Aspuden, Melarhejden, Midsomarkransen i Akselsberj. Bilo je to u vreme dok su se u područjima nadomak centra grada i dalje odvijale brojne svaštarske delatnosti, sa moto-klubovima, studijima za tetoviranje i zamračenim video-buticima u kojima su se nalazili i solarijumi. Stаницe metroa su bile mračne i prljave. Sve moguće vrste ljudi živele su jedne kraj drugih, zaposleni ljudi koji su sa aktovkama odlazili na posao, umetnici koji su iznajmljivali jeftine ateljee u industrijskim oblastima, narkomani u stanicama gde je policija vršila racije, matorci koji su sedeli na trgu sa flašama piva i ozbiljnim opekotinama od sunca; svi su oni živeli blizu jedni drugima, u trospratnicama koje su ovičavale zavojite glavne ulice, sa prodavnicama u prizemlju, sa niskim plafonima i inostranim začinima, i sa jednostavnim restoranima za ručavanje sa smeđom unutrašnjošću, gde sam imala običaj da u rana popodneva sedim sa praznim tanjirom na plastičnom poslužavniku u uglu i ispijam poslednje ostatke piva sa malim sadržajem alkohola i proučavam druge goste. Ispred mene je ležala beležnica sa pažljivo izabranom olovkom, ali ja sam je retko koristila. Umela sam da izgledam posvećeno, ali nije bilo tako, i među kamarom knjiga na noćnom stolu kraj kreveta uvek je bila jedna ili dve u kojima sam zapela negde na sredini. Najradije sam čitala knjige koje su stvarale vrtlog iz kog nisam mogla da se izvučem. Ovo je važilo za većinu stvari, i zbog toga je postojalo malo obaveza u mom životu, možda premalo. Ja sam zapravo jedva stizala da bilo šta doživim kao obavezu pre nego što

ga bez odlaganja odgurnem od sebe. Bio je to stav koji nikako nije dovodio do *clean sheets*, i ja pretpostavljam da Johana nije uspevala da tu tromost ugrađenu u mene protumači na neki drugi način osim kao izazov. Bilo je nečeg u njenom tempu i entuzijazmu što mi je davalo ubrzanje i dovodilo do toga da se stvari događaju. Možda mi je baš ta njena strana ulivala toliku sigurnost u našem odnosu. Ona me je započela i sada nije imala nameru da odustane. Nije želela da ode, i nikada ne bi popustila pred porivom da me ostavi. Ja sam se opustila i prepustila. Ona je bila tako temeljna, tako privržena i lojalna. Zar bi joj ikada palo na pamet da raskine? Ne, razmišljala sam. Ne, nikada.

U ruci mi je *Njujorška trilogija*. Oster, sputan a gibak, tako jednostavan a ipak tako uvrnut, paranoičan i razborit u isto vreme, i sa nebom koje se otvara između svake dve reči. U tome smo bile složne, Johana i ja, i kada je groznica koju nedelju kasnije popustila, pročitala sam je ponovo da bih potražila nedostatke, da bih proverila jesam li nešto uspela da prozrem ili da li mi knjiga može dosaditi, ali nisam pronašla baš nijedno mesto na kom mi nešto nije potaman, a ubrzo potom sam pročitala *Mesečevu palatu* i ostala podjednako očarana. Oster mi je postao jedan od orijentira, u čitanju kao i u pisanju – iako sam ga posle zaboravila i prestala da kupujem njegove knjige čim izađu. Oštra jednostavnost ostala je ideal koji je u prvi mah bio povezan sa njegovim imenom, a zatim se nastavio i bez njega. Neke knjige teže da se zadrže u kostima još dugo pošto detalji i imena budu zaboravljeni, i kada sam kasnije napokon otišla u Bruklin, pronašla sam njegovu adresu kao da je to

nešto što se samo po sebi podrazumeva. Bilo je to nekoliko godina po početku novog milenijuma, a Johana me je već odavno bila ostavila zbog nekog drugog, iznenadno i brutalno, sa ledenom hladnoćom. U vreme kada sam tako stajala i zurila u stepenice koje su vodile u unutrašnjost zgrade od smeđe cigle u Bruklinu gde su Pol Oster i Siri Hustvet živeli svoje živote i pisali svoje knjige, već sam neko vreme živela sa jednim muškarcem koji je sedeo i jeo palačinke u kafeu smeštenom nešto dalje, zajedno sa mojom ćerkom. Zgužvanost vremena omogućila mi je da stojim tu u Park Sloupu kao da Johana stoji uz mene, da je čujem kako govori nešto o slučajnostima što ću razumeti tek mnogo kasnije i da nam se pritom obema učini da smo primetile kretanje iza jedne zavese na spratu.

Pored groznice, malarija je u moje telo unela beskrajnost, i činilo se da je bolest trajno stanje. Odvezle smo se u posetu njenim prijateljima koji su radili na nečemu što se tada nazivalo dotirani projekat, što je pojam koji je izgleda obuhvatao većinu stvari. Iako smo sa njima provele dve nedelje, njihov zadatak je u mojim očima ostao difuzan. Jedan od njih je pravio film za neku organizaciju, i trebalo je da taj film eventualno bude prikazan na nekoj konferenciji, ako konferencije uopšte bude, i ako film bude dovršen, dok se činilo da drugi nije radio ništa osim što je išao za prvim i nosio stativ za kameru. Trebalo je da tu provedu tri meseca, da bi zatim nastavili ka jugu. Noć provedena u šatoru nadomak Serengetija bila nam je poslednja noć u zemlji, a nijedna od nas nije primetila komarca koji me je ujeo, iako smo delile jednu mrežu

protiv komaraca, ali ja sam na letu kući otkrila tri uboda blizu lakta koji su me svrbeli. Johana se izvukla. Groznica je zapravo potrajala samo dve ili tri nedelje, možda četiri, ali činilo mi se da sam u krevetu provela mesece. Johana mi je hladila čelo, kupovala pecivo u poslastičarnici na trgu, sićušno, u skladu sa mojim ograničenim apetitom. Nije joj se dopadalo što karlične kosti počinju da mi se ocrtavaju, govorila je, iako sam shvatala da je potajno fasciniraju. Kuvala je supe sa pavlakom i pekla u rerni hleb u koji bi pustila da potone pozamašan komad maslaca. Ja sam bila zahvalna na svemu, na hrani i poklonima, na džepnim izdanjima knjiga sa poetskim posvetama. Ona je poticala iz jedne porodice iz Tebija, koja je pripadala višoj srednjoj klasi, pune ljubavi, i to je bio način na koji su se pokloni davali kod njih, u vreme i nevrete, u elegantnim omotima i sa lepim kartama ćušnutim ispod mašni. Prilikom predaje poklona postojao je svečan osećaj, čak i onda kada bi poklon bio jednostavan i samo dodat preko stola za ručkom. U njenom svetu darovi se nisu svodili samo na sadržinu i omot, već je bitan bio i stepen iznenađenja, vreme poklanjanja i osvrtnje na prošlost i eventualnu budućnost. Svaki poklon je bio obavijen mrežom od aluzija, namigivanja i informacija koje se podrazumevaju. Posle je to akumulirano mnoštvo poklona počelo da predstavlja teret, jer nisam uspevala da uzvratim. Njeni darovi su bili preterano brojni, preskupi i prepuni obećanja, i uz to je imala oko za lepo kog sam ja bila lišena, pronašla bi savršen sat u nekoj muzejskoj prodavnici, a u jednom bioskopu kom je pretiło zatvaranje kupila je poslužavnik sa

odštampanim filmskim plakatom. I dalje imam i jedno i drugo, moja deca su se pitala ko je Monika i ko je to pro-veo crnobelo leto sa njom,* dok je sat počivao u nekom nesaseru, pokvaren i bez kazaljki, ali ja nisam uspela da pronađem drugi koji bi bio podjednako lep. Brutalnost Johaninog raskida navela me je na to da neke od njenih poklona pobacam, dok sam druge smestila na jedan tavan da po njih dođem kasnije, pošto se osećanja ohlade. Novac je predstavljao poslednju stavku kada su u pitanju pokloni. Finansije nisu bile tema o kojoj se govorilo. Ona nije uzela studentsku stipendiju kao mi ostali (upoznale smo se na kursu žurnalistike na fakultetu), već je imala viza karticu za račun koji su njeni roditelji malo-pomalo dopunjavali. Za mene, koja sam se odselila od kuće i počela sama da se izdržavam sa šesnaest godina, i koja sam iza sebe imala nekoliko započetih univerzitetskih studija, svaki izdatak je značio žrtvu u drugom delu budžeta. Sumnjam da je ona, osim knjiga, zadržala nešto drugo od onoga što sam joj dala dok smo bile zajedno: džepnu kameru, kućni ogrtač od imitacije svile, uramljene crteže crtača stripova koji je tada bio u centru pažnje, a sada je zaboravljen. Moji darovi namenjeni njoj, kao i sam čin darivanja, ostavljali su mi osećaj nedovoljnosti, jer sam se i preko volje sećala koliko šta košta i koliko ih srazmerno malo ima. U poređenju sa njom, ja sam bila nespretna, iznenadno svesna novca i značaja koji nasledeno nemanje dobrog ukusa može imati. Toga je inače bilo samo u donjem sloju vegetacije našeg

* „Leto sa Monikom“ je film Ingmara Bergmana iz 1953. godine. (*Prim. prev.*)

zajedničkog života, i o tome nismo razgovarale. Možda je postojala i izvesna doza nasilja u načinu na koji je davala poklone, trijumfalna nadmoć koja se dokazivala svaki put kada bi mi preko stola dodala četvrtastu kutiju (lančić sa nepravilnom kapljicom srebra kao priveskom) ili postavila veliki paket nasred poda u dnevnoj sobi (dugoprugaške klizaljke sa pratećim čizmama i klinovima za slučaj opasnosti) ili bi mi na jastuk položila neku tek izašlu knjigu u ukrasnom papiru (*Tužna gondola*)† ili bi došla kući sa kutijom iz poslastičarnice *Gunašons*, pa prvo malo klatila njome ispred mojih očiju, pre nego što je spusti na sto između naših šolja sa čajem. Bila je to vrsta velikodušnosti koja nju nije koštala ništa, a znala je da ja nisam bila u stanju da se merim sa time, pa joj je samim tim davala potajnu prednost. Kada bi moje pare presušile, ona bi punila frižider i ostavu, i to sirom kupljenim na tezgi u tržnici, sveže ceđenim sokom i tek samlevenom kafom u smeđoj papirnoj kesi iz prodavnice kafe u Lineovoj ulici. U nekom trenutku, verovatno upravo pošto je svemu došao kraj, pomislila sam: da li ovako izgleda strukturirano nasilje, kada nesvesno nekog podučavate o tome šta je poklon, gde ga treba kupiti i kako ga uručiti? I da ne treba kupovati najjeftinije pantalone, pesto, kompjuter ili tiganj, na šta sam ja bila naviknuta, već najbolje? Nekoliko godina kasnije shvatila sam da su sve te misli o latentnoj nasilnosti poklona predstavljale plod moje mašte iznikao iz iskustva napuštenosti, naknadno konstruisane u svesti ispunjenoj

† Zbirka pesama švedskog pesnika Tomasa Transtremmera. (*Prim. prev.*)

ogorčenjem. Johana mi je dala *Njujorsku trilogiju* iz čiste dobre namere, a poljupci iz posvete (koji bi radije bili na mojim usnama) bili su istinski onoliko koliko to mogu biti poljupci ispisani plavim mastilom na forzacu knjige.

Čitanje u groznici predstavlja izvesnu lutriju, jer sadržina teksta može da ispari ili da se zavuče duboko u slučajne pukotine koje se otvaraju kada telesna temperatura počne da raste. Zato me je *Njujorska trilogija* poremetila na način koji nikada neću uspeti da shvatim, i zato je uzimam i sada, skoro dvadeset pet godina kasnije, dok mi jedna sasvim drugačija groznica gori u pozadini očiju. Sasvim drugačija groznica, pišem, iako je svaka groznica ista groznica. Isti košmari, ista muka. U zgužvanom vremenu, kako se to često čini pod uticajem groznice, odjednom mogu da stanem kraj same sebe od pre dvadeset četiri godine. Granica ludila nalazi se kod 39 stepeni, ali nešto niže od toga, oko 38, postoji jasno uočljiva udolina u kojoj bih sasvim komotno mogla da provedem svoje dane. To je prostor gde se gard spušta, a likovi iz prošlosti dobijaju pristup, a da pritom ne izgledaju kao sablasti. Na temperaturi od 38 sposobnost tela da se održava u životu netaknuta je, dok se zanimanje za to da se bude živahno društveno biće u toku sa svime hladi, i za onoga ko može da podnese da ga prošlost sve vreme okružuje poput čopora pasa oko kosti, udolina pruža prijatan osećaj iscrpljenosti. Sećam se groznica iz detinjstva, svih onih groznica u doba pre brzih toplomera, kada je merenje uključivalo i vazelin i istrajnost, kada je moja majka posmatrala plavu prugu žive da bi konstatovala ono što sam ja već osećala

u telu: 38 stepeni, dan proveden u lenjivom rastakanju, sa tankim zidovima koji me dele od sveta. Na 38 stepeni u meni više nema ničega što mi šapuće: „Napred“. A to valjda predstavlja unutrašnje biće ovog sveta, zahvaljujući kom sve otkucava? Napred, napred.

Univerzitetski kurs na kome smo se sastavile napustila sam pre kraja semestra. Prethodno sam – Johana me je na to nagovorila – prožeta njenim entuzijazmom, odlučila da pružim šansu pisanju, pa sam se bacila na projekat pisanja novela o kom sam već neko vreme razmišljala. Bio je zasnovan na jednoj temi i predstavljao je zbirku priča koja je možda mogla da bude dobra da sam više njih dovršila. Dospevala sam donekle, do sredine ili malo dalje u svakoj priči, pre nego što me hrabrost napusti. Napred je pravac samo za onog ko je brz, a ja sam čitave dane posvećivala doterivanju rečenica koje bih kasnije potpuno odbacila. Johana je završila kurs, naravno, i preko svog uticajnog tate dobila posao na lokalnom radiju. Kada dođe kući oko šest ili sedam uveče, stala bi iza mene kraj velikog radnog stola i pogledala u ekran, ako bih joj ja dozvolila, što sam uglavnom činila, pa zatim klimnula glavom i nasmešila se. Čak i onda kada je ekran sadržao približno iste rečenice kao i prethodnog dana, ostajala je pozitivna. Ja nikada ranije nisam nikom dozvoljavala da čita ono što sam napisala, ali sa njom je to delovalo prirodno, po svoj prilici zato što je sve ono što istisnem iz sebe analizirala sa potpunom pažnjom. Iako sam shvatala da ona samo brka poljupce na mojim usnama sa ocenjivanjem mog teksta, njena blagonaklonost me je ipak ohrabivala da nastavim. To je preraslo

u igru u kojoj su njeni saveti umeli da postanu podjednako konkretni kao i prst koji bi spustila na ekran, „dozvoli im da umesto toga dobiju jedno drugo na kraju“, rekla bi, ili „nju napravi malo luđom“, i bilo bi i učinjeno kada sledećeg dana dođe kući. Ispostavilo se da je svakoj priči bilo potrebno njeno rukopoloženje kako bi mogla biti privedena kraju, kao da ona ne samo da je čitala moje namere bolje od mene same, već je pritom i jedina znala kuda bi one mogle da me odvedu. Pojavljivalo se nešto nalik na želju za radom, i uspela sam da uspostavim rutinu pisanja koja je donosila izvesne plodove na dnevnom nivou. Postojala je radost u probijanju preko neravnog terena koje je taj napor donosio, i otkrila sam da trud koji bih uložila jednog dana teži da omogući ponavljanje istog tog truda i sledećeg dana i dana koji slede za njim. Posle nekoliko nedelja, navika pisanja je zamenila pojedinačne nalete inspiracije koji su me ranije pokretali, ali mi ne bi doneli više od stranicu-dve odjednom, od čega bi tek jedan ili dva pasusa mogli da podnesu pažljivije pregledanje. Pribrala sam se, nadvladala strah, postala sistematična i istrajna, slušala sam Johanine pohvale i mišljenja, pisala ponovo, pisala bolje, pisala dalje. Potištenost koja me je inače mučila čudesno je iščezla. Sada sam se nalazila u Johaninom prostoru, u toplom i produktivnom zagrljaju. Ona je slagala superlative jedne preko drugih, bilo je to nalik na kampanju, a njene reči su se pretvarale u neku vrstu priznanja da sam izabrala pravi put. Posle, kada je iščezla sa svojim knjigama i odećom i ostavila me sa prašnjavim stanom koji nisam mogla da priuštim i garniturom

nameštaja koju nisam želela, shvatila sam da me je njeno divljenje vezivalo za nju, ili tačnije rečeno: vezivalo je moje sposobnosti za nju. Sa njom je iščezao moj jedini čitalac, moj najbolji čitalac, moj najpažljiviji i najodaniji čitalac, i prepreke koje su me onemogućavale da ponovo sednem i pišem postale su nesavladive. Tokom godina sam pokušavala da, svesno i nesvesno i više puta nego što imam volje da brojim, ponovo stvorim tu situaciju sa drugim ljudima. Posle Johane sam bila sa muškarcima i ženama koji su voleli književnost ali nisu želeli da čitaju ono što sam napisala ili su želeli da čitaju ono što sam napisala ali nisu ništa razumeli ili jesu razumeli nešto, ali nisu imali ništa smisleno da kažu ili onima koji nisu razumeli zbog čega uopšte pokušavam da pišem, i muškarcima i ženama koji su voleli pogrešnu vrstu književnosti (isključivo kriminalističke romane) ili pravu vrstu književnosti iz pogrešnih razloga (Elroja, zato što je težak) ili koji su voleli iste stvari kao i ja iz istih razloga, ali nisu videli razlog da o tome razgovaraju ili su jednostavno bili gledišta da je pisana reč prevaziđena kao umetnička forma. Niko od njih nije uspeo da pobrka poljupce na mojim usnama sa nečim drugim. Poljupci su se uvek nalazili tu gde jesu (na mojim usnama), a ne negde drugde u mom životu ili mojim pokušajima da nešto stvorim.

Možda je slučajnost probudila u meni želju da ponovo pročitam *Njujoršku trilogiju*, ali je verovatnije da je groznica trznula taj nerv koji se proteže duž vratnih pršljenova, pored mog natečenog ždretra, sve do prostora za košmare i drhtaje. Na neki način, život je nov svakog dana,

svake sekunde, ali iz druge perspektive se neprestano vraćam istim mestima u samoj sebi. Ispalo je da smo Johana i ja počele da obožavamo slučajnost, kao što to svi parovi čine kada se susretnu baš sa tom slučajnošću, i zbog toga su nas Osterove knjige i fascinirale. Valjda ne postoji nijedan drugi pisac koji u sve što se događa dodaje i slučajnost kao aktera. Kada smo se upoznale, obe smo bile zauzete, ona sa jednom ženom, a ja sa muškarcem koji me je malo pre toga zaprosio, i bila je čista podudarnost što smo obe upisale isti kurs na univerzitetu. Ja sam već i pre prve prozivke znala da ću odustati, ali sam ipak išla na predavanja i izašla na prvi ispit, a kada sam posle otišla u pab, u lokalnu je bilo samo jedno slobodno mesto. Prethodnog dana, pogledi su nam se susreli iznad mnoštva ljudi u auli. U pabu je sedela na čelu jednog velikog stola. Nosila je crnu košulju od džinsa bez kragne, a spoljne strane naših podlaktica počele su da se druže na stolu i elektrifikovale celo to okupljanje sve do kasno u noć, kada smo ostale samo nas dve. Sledećeg jutra smo raskinule sa našim dotadašnjim u dve odvojene, a ipak povezane scene, a naredne nedelje smo se uselile u stan u naselju Hegeshten koji je jedan kolega sa našeg kursa nasledio od nekog rođaka i želeo da ga izdaje. Meni je bilo dvadeset sedam godina a Johani dvadeset četiri. Instalirale smo sebe jedna u drugu, kako to rade samo ljudi koji su sigurni u dug zajednički život, kao da je izdata neka garancija da nas pre smrti ništa neće rastaviti. Izmešale smo naše knjige i stvari bez razlikovanja i obeležavanja, a sve što se kupovalo (štapni mikser, balkonski nameštaj, Norenove *Mrtve komade*) bilo je

za zajedničku upotrebu, podrazumevalo se bez potrebe da to naglašavamo. Nije postojao nijedan plan za budućnost, nijedan predstojeći odlazak u pozorište, nijedno putovanje, zabava ili selidba na kojoj se ne bismo podrazumevale nas obe, i kako je vreme prolazilo, naše zajedničke reference i doživljaji su se umnožavali sve dok nam naposljetku nisu ispunili život do vrha. Ona je bila moj glavni lik. Moj život je bila Johana, razgovori koje smo vodile, mesto na zemlji koje smo delile. Nikada više neću biti toliko sigurna u nekog, toliko sigurna da zaista imam nekog. Čak ni mnogo kasnije, kada se budem prvi put zagledala u tamne oči svoje novorođene ćerke, neću biti podjednako sigurna u to da nekog *imam*.

Tada, sredinom devedesetih godina, mesta poput *Četiri čvora* bila su neuobičajena. Još se činilo da ima nečeg sirovog u drvenim stolovima bez stolnjaka, u čoveku koji je stojeći sipao smesu u okrugle tiganje za palačinke kraj ulaznog stepeništa i robustnim litarskim flašama jakog jabukovog sidera. Lokal je bio mali i zadimljen, stolovi su bili poređani gusto, i najčešće smo odlazile odande tek kasno uveče, kao da je vreme proticalo prema drugačijim, internacionalnim obrtajima. Konobar je imao presa-vijenu kuhinjsku krpu ispod pojasa na kecelji i ponavljao je narudžbine na francuskom ne zapisujući ih, a povremeno bi – pri čemu je taj gest bio čista predstava, što mu nimalo nije oduzimalo od savršenstva – uzimao tu krpu da obriše neku nevidljivu mrlju sa stola. Između šest i jedanaest sati, zvonce na ulaznim vratima se neprestano oglašavalo, dok su ljudi zavirivali u lokal u potrazi za

slobodnim stolom, a kada je bila zima, oblaci tople pare i duvanskog dima suknuli bi napolje na trotoar svaki put kada se vrata otvore. Mi smo tamo odlazile sa kolegama sa kursa, njenim ili mojim ili zajedničkim, sa mojom najboljom prijateljicom Sali, sa drugim prijateljima, sa Johanninim bratom ili sestrom ili sa nekim od njenih novih kolega sa lokalnog radija. Moralo se doći na vreme kako bi se ugrabio veći sto, a zatim se veče slobodno odvijalo, dok su tanjiri i flaše dolazili i nestajali, baš kao i galete sa kozjim sirom i medom i spanaćem, i palačinke sa čokoladom i pistaćima i šećerom od trske, a Johana i ja smo jele unakrst jedna drugoj iz tanjira kao da smo sestre, na način koji nikada ni sa kim nisam uspela da doživim ni pre ni kasnije. Umele smo da uzmemo jednu galetu kada dođemo, oko šest sati, pa zatim sačekamo dva sata pre nego što uzmemo sledeću. Za to vreme su se i ljudi i njihova mesta za stolom menjali, pepeljare punile i praznile, teme za razgovor pojavljivale, nestajale i vraćale se. Kasnije, možda oko osam, naručivala se sledeća tura galeta ili palačinki, i sve je počinjalo iznova. Čovek sa krpom je dolazio i brisao mrlje i odnosio čaše i karafe i pričao francuski sa Johanom i drugima koji su ga razumeli. Zatim smo ona i ja sedele jedna nasuprot drugoj u metrou do kuće, crvenom linijom od Slusena, nastavljajući priču. Bilo je to kao jedan jedini razgovor koji nije prestajao ni kada smo razdvojene, čak ni onog prvog Božića koji smo slavile svaka kod sebe. Što se mene tiče, razgovor sa Johanom se nastavio još dugo pošto je nestala. Možda nikada i nije potpuno prestao.

Upravo sam u *Četiri čvora* jedne večeri prvi put videla naglu promenu vremena, tu predstavu koju sam kasnije nazvala *mraz*. Naravno, lažem dok ovo pišem, jer sam od samog početka uočila tu njenu sklonost da mi se u jednom trenutku potpuno posveti, da bi se u sledećem javila na telefon kao da se nalazi u kancelariji, ili obrnuto: umela je da dođe kući, tresne jaknu o zid, pa se upusti u grdnju zbog nečega što se dogodilo u toku dana, da bi me onda usred rečenice, dok uzima vazduh, pogledala i nasmešila se. Imala je sposobnost da bude smirena i hladna, i da onda menja osećanja po sopstvenoj komandi. Bio je to naročit dar koji se nije uklapao sa njenim drugim veštinama. Za mene je način na koji se isključivala i uključivala bio istovremeno zadivljujući i uznemirujući. Nagoveštavao je da poseduje ono što se zove *potpuna kontrola*, što se smatralo zrelim, ali joj je istovremeno davalo i neku neljudsku crtu, neljudsku temperaturu. Ja sam pak umela da celo veče sedim i razmišljam o nekoj razmeni replika, nesposobna da isključim ili uključim neko osećanje. Mene prošlost nikada nije ostavljala na miru, a znala sam da Johana to smatra patetičnim. „Samo to pusti“, govorila mi je, a ja nisam imala pojma kako to da uradim. Nisu moja osećanja bila nešto što mogu da izaberem hoću li pustiti ili zadržati, već su pre ona bila ta koja bi na kraju odustala i pustila me da umaknem.

Te večeri, dok smo se vraćale metroom kući od Slusena, kod Sinkensdama je ušao neki pripit i smrdljiv čovek, smestio se na sedište sa druge strane prolaza i počeo da nam se obraća, kao što to pijani ljudi ponekad imaju običaj. Mi

nismo imale nameru da prekidamo naš razgovor pa smo ga ignorisale, a ja sam mu uputila uctiv i pomalo odbojan osmeh, ali pošto je on nastavio da brblja, uglavnom za sebe kako se činilo, Johana je okrenula čitav gornji deo tela ka njemu, pa ga sasekla izražavajući se potpuno jasno i sa ledenom hladnoćom. Nikada je ranije nisam čula da tako razgovara sa nekim, mislim da su bile upotrebljene reči „đubre“, „spodoba“ i „upišani alkos“, a pošto je završila, promenila je izraz lica dok se ponovo okretala ka meni. Bilo je to kao da je za vreme tog okretanja u trajanju od nekoliko sekundi stavila masku i ponovo je skinula, mada nikako nisam uspevala da zaključim da li je maska zapravo bila skinuta ili stavljena onda kada se vratila našoj konverzaciji. Dok sam ja, osetljiva i uvek u strahu od sukoba, krajičkom oka gledala ka čoveku, Johana je nastavila naš razgovor svojim običnim glasom. Čekala sam trenutak kada će se zakikotati i razotkriti svoju glumu ili na neki drugi način prokomentarisati događaj, ali ona je nastavila da govori; čovek se isteturao napolje kod Liljeholmena, a mi smo se vozile dalje. Kada smo legle, rekla sam: „Zar ti imaš to u sebi?“ Ona nije razumela na šta mislim i izgledala je iskreno začuđeno. „Sposobnost da promeniš osećanja. Mislim na onog matorca iz metroa. Delovala si sasvim bezbrižno.“ Nasmejala se. „Ali i *jesam* bila bezbrižna.“ I dalje se smešila, čekajući nastavak. „Izgrdila si ga kao da to nije ništa. Pritom si delovala bezbrižno kao da si ga pitala koliko je sati“, rekla sam. Ona je slegnula ramenima. „Da?“ Uzela sam je za ruku, kao da ću time ublažiti ono što sam rekla. „Samo je na mene ostavilo jak utisak što si bila u

stanju da tako pričaš sa njim i posle nastaviš razgovor sa mnom, sve u istom dahu. Kao da ništa ne osećaš.“ Johana je odmahnula glavom, puštajući moju ruku. „Šta hoćeš time da kažeš?“ Više se nije smešila. Temperatura je opala među nama, i pokajala sam se što sam uopšte pokretala priču o tome. Posle te kratke epizode sa čovekom u metrou, koju ni ona ni ja više nismo pomenule, shvatila sam da je *mraz* deo nje – ali ne kao neki nedostatak, već kao sredstvo, korisno mestašće u kome vlada večiti sneg i led.

Odluku da više nikada ne pokušavam nešto da napišem donela sam nekoliko godina pošto je Johana nestala, za samo jedan minut, dok sam seckala luk u Salinoj kuhinji. Prethodno sam tog leta išla na još jedan kurs pisanja, i nisam dovršila nijedan tekst koji sam započela. Ostali učesnici su brzo apsorbovali nastavnikovu usredsređenost na tok, pa su odlazili kući sa fasciklama ispunjenim dovršenim scenarijima. Kurs pisanja je bio mešoviti i otvoren za sve, bilo je tu živahnih penzionera i mladih koje je nešto pokretalo, kao i onih koji su uglavnom dolazili tu da bi uveče sedeli na velikom travnjaku u dvorištu i pili vino – ali svi su bili srećni, i svi su ga završili. Ja sam se od ostalih razlikovala po oba ova pitanja. Prvog dana sam se povezala sa nastavnikom, u pokušaju da od njega dobijem odobravanje i pohvale. On mi je rekao da moji tekstovi imaju ono što je nazvao „melanholičnim okom za detalje“, kao i nešto drugo što je nazvao „nejasnom preciznošću“, i ja sam poprilično vremena posvetila pokušajima da pojmem šta bi te apstrakcije mogle da znače, sve dok nisam uvidela da je otprilike isto to govorio svim učesnicima, i njihova dela su

posedovala „prefinjenu distancu“ ili „razoružavajuću brutalnost“ ili su pak ispoljavala „vedro protivljenje“. Činilo se da svi osim mene pronalaze smisao u tim konstrukcijama nonsensa. Vođa kursa je i sam bio pisac, sa šačicom zbirki poezije i romana iza sebe, i govorio je o sopstvenom pisanju koristeći termine kao što su „magija stvaranja“, „podsvesni proces“ i „ukroćeni trenuci prisustva univerzuma“. Sali se glasno smejala dok sam joj pričala o njemu, ali onda me je pogledala podigavši varjaču kojom je mešala po šerpi sa spanaćem i belim lukom. „Mada je to melanholično oko za detalje dobro pogođeno.“ Spremale smo lazanje, moja ćerka je spavala u dečjim kolicima u hodniku, uključila sam rernu i donela veliki luk iz ostave, odsekla koren i zeleni izrastak koji se pomaljao na suprotnoj strani. A onda je nastao jedan od onih retkih trenutaka u kom sam sve jasno ugledala pred sobom, svoj treći kurs pisanja koji nije doveo do otkravljanja, i moje prijatelje pune razumevanja ali i čuđenja, i kako sam pustila da me drugi izdržavaju, kako sam uzimala studentske kredite i bankarske kredite i prihvatala privremene posliće u uzaludnim pokušajima da ponovo pronađem put do onog prostora. Oljuštila sam luk i bacila šuštave ljuske u sudoperu, uzela dasku za sečenje, razdelila luk po sredini i nasekla ga na tanke kriške. Odjednom mi je postalo jasno da se taj prostor u meni zatvorio još krajem prošlog stoleća. Bila je to jednostavna konstatacija, kao pogled kroz prozor da bi se videlo kakvo je vreme, da li „pada kiša“. Sledeća konstatacija nadovezala se na prvu i bila je podjednako jednostavna i kristalno jasna: svi moji pokušaji pisanja predstavljali su

taštu težnju ka nečemu što je zauvek izgubljeno. Luk je bio upola nasečen, odluka upola doneta. Treća konstatacija pojavila se u vidu slike, ravnica preda mnom bez ambicija koje štrče iz nje, bez traganja za idejama, bez planova i taštine. Bez neprestanih neuspeha. Odustala sam, bila sam slobodna. Reči za „oprostaj“ i „slobodu“ iste su na raznim jezicima, što se može smatrati samim po sebi jasnim, ali ja sam sada uviđala i da se reč „pustiti“ može izgovoriti u istom dahu. Kriške su ležale preda mnom, savršene. Sali je gledala. „Je li to od luka?“ Zatim je uzela dasku i sve sručila u tiganj. „Ili si se rasplakala?“

Johana je postala lik iz moje prošlosti, jedan od mnogih, i da nije postala javna ličnost, verovatno bih je uspešnije zaboravila. Tada bi uspomene izbledele i pojavile bi se samo prilikom ponekog napada groznice ili u trenucima samosažaljenja i melanholije, raspršile bi se i isparile, i baš kao na loše restauriranim slikama, preostali bi samo malobrojni nepovezani fragmenti. Možda bih prošla pored *Četiri čvora*, odakle bi dopro neki miris i glas ili bih joj posvetila kratku misao dok prolazim pored prodavnice kafe u Lineovoj ulici ili kada se zaustavim nad člankom o mučnom nastajanju *Tužne gondole* objavljenom povodom Transtremerove smrti. Slično kao i većina onih koji budu ostavljeni, gajila sam u sebi prostu nadu da više neću morati da je viđam, jer je, smatrala sam, to u samoj prirodi razdvajanja, i ako već ne mogu da je imam sve vreme, onda je ne želim nimalo, ne želim da joj čujem ime niti da susrećem njeno lice ili nešto drugo što bi me moglo navesti da se setim njenih poljubaca (na mojim usnama). Sam kraj je bio

iznenadan i ledeno hladan, i sve je bilo gotovo za manje od nedelju dana (ljubavna poruka pronađena u džepu jakne, virenje kroz poštansko sandučić u nepoznat ulaz, noćni telefonski razgovori, plač na sav glas usred saobraćajnog špica, kartonske kutije za selidbu u sićušnom prtljažniku), a posle sam po čitave večeri sedela na Salinoj sofi uz vino i kafu, potpuno nepomično, još nesposobnija za bilo šta nego inače, pri čemu sam o svojoj budućnosti znala jednu jedinu stvar: da nikada više ne želim da vidim Johanu.

Ali baš kao što ne možemo da biramo kako će nam izgledati smrt, ne možemo da izaberemo ni kakav će biti nastavak okončane veze. Njena karijera je bila brza i najspektakularnija, kao da joj je naš odnos dao podsticaj. Niko se nije iznenadio, u njoj je bilo nečeg naročito prikladnog za napredovanje u javnom životu, imala je pogled, osmeh i čitav arsenal mogućih uglova gledanja kojima kao da nije bilo kraja. Umela je da se orijentiše i stekne mišljenje o nekom pitanju u roku od jednog minuta, ili preciznije: takozvano mišljenje, stav koji je sasvim lako – kao u nekoj igri – mogao da se promeni u svoju suprotnost u sledećem minutu, kao da je konkretno pitanje predstavljalo samo nebitan dodatak verbalnoj egzibiciji koja se mogla prikazati tim povodom. Ponela je to od kuće, jer se tamo veština izvođenja dokaza smatrala kudikamo važnijom od suštine samog predmeta, a tamo je i svaka večera predstavljala deo turnira u retorici koji se odigravao tokom nešto više od dvadeset godina koliko je stanovala kod svojih, a koji bi se nastavio prilikom svake njene posete roditeljima. Brat i sestra su bili isti takvi, podjednako skloni da

dozvole da se svaka tema rastvori na zbir svojih sastavnih delova. U Johaninoj porodici niko nije podizao glas, već se podizao samo tempo i broj umetnutih zavisnih rečenica. Mene je to privlačilo, udisala sam to i puštala da me oplodi njen način govora i bitisanja. Prilagođavala sam se, stvarala sopstvenu verziju, dozvoljavala joj da me promeni za sva vremena. *Ja*, ili tačnije rečeno, to takozvano *ja*, nije ništa drugo nego ostaci ljudi koji se očešu o nas. Volela sam Johanine reči i gestove i dopustila im da postanu deo mene, s namerom ili bez nje. To valjda i jeste srž veza koje doživljavamo, i valjda baš zato se one na neki način nikada i ne završavaju.

Ja sam u stvari shvatila od samog početka, kada je dobila svoj prvi posao na lokalnom radiju, da je samo pitanje vremena kada će se pojaviti u javnom životu. Već te godine kada me je ostavila vodila je satima duge intervjuje na državnom radiju i njen hrapavi glas se čuo svuda, kako mi se činilo, čak i u drugim emisijama, a posle toga je njeno ime postalo *ime*, neko vreme je bila izveštač iz inostranstva, fotografisali su je na premijerama i intervjuisali za novine i pojavljivala se u raznim emisijama na televiziji. Smatrali su je veoma sposobnom voditeljkom, mada pomalo hladnom. I tako se naš odnos okončao time što se – za mene barem – nije potpuno okončao. Njeno ime, nastanjeno unutar sve bledeg okvira sećanja u meni, sada je bilo ime koje dopire iz mog radija i televizora i izgovara se sa potpuno drugačijim prizvukom, ime koje predstavlja deo mešavine od poznatih i polupoznatih imena koja se vrte po javnosti naporedo sa licima kojima pripadaju. Događa se da me poznanici

upitaju: „Nego, ona voditeljka, zar niste ti i ona...?“ I uz to osmeh ispunjen iščekivanjem iz kog shvatam da već znaju odgovor, i da samo žele malo intimnog ogovaranja. Ja uglavnom odgovaram odrično, ponekad kažem nešto u stilu: „Toliko je kratko trajalo da je se jedva i sećam“, a ponekad „da, ali to je bilo strašno davno“. Ne pada mi na pamet da širim ne baš laskave činjenice o njoj, pošto bi me ogovaranje potopilo na dno sebe same. Umesto toga obično nagađam kako bi Johana odgovorila na to pitanje. „Jedva da je se sećam“ ili „to je bilo strašno davno“; to je valjda otprilike ono što bi ona rekla kada bi nekom palo na pamet da je pita za mene.

Naknadno sam počela da cenim njeno prisustvo u javnosti, jer je u načinu na koji se izražavala i dalje bilo nečega od nas dve. Ponekad su, dok govori, reči toliko poznate da u njima čujem sopstveni glas, kada izabere da kaže *obračun* umesto *tuča* ili načinu na koji izgovara *beba*, sa otegnutim „e“ ili kada upotrebi reči kao što su *metež* i *umešanost* i *osiromašeno*, reči koje smo zajedno nalazile dok smo ponovo otkrivale alfabet. Samo sam jednom ugasila radio dok je ona govorila. Ne mogu da preciziram tačan trenutak, ali dogodilo se jednog petka uveče. Događaj je predstavljao trivijalnost sa margine koji verovatno nije primetio niko drugi osim mene, otprilike kako neki ludak učitava lične poruke u vesti iz novina, ali ovo nije predstavljalo znak ludila, barem ne sa moje strane, već objektivno zapažanje. Iz nekog razloga je učestvovala na panelu neke radijske emisije koji je na način čest u to doba mešao aktuelnosti sa kulturom i humorom, pritom ne talasajući mnogo ni

na jednu stranu, a kada je jedan muškarac na tom panelu preporučio Osterov najnoviji roman, Johana mu je ničim izazvana odbrusila: „Meni se Pol Oster nikada nije sviđao“. Replika je bila iznenadna i ispaljena uprkos tome što je niko ništa nije pitao, kao da je sedela sa puškom spremnom za paljbu u iščekivanju prave prilike da puca. Svrha te izjave je verovatno bila nejasna ostalim učesnicima panela, pa je prošla bez komentara, a razgovor se nastavio u drugom pravcu. Ali njene reči su se zadržale u meni. Isto tako je mogla da kaže i „nikada nisam živela u Hegeštenu“ ili „mrzim francuske palačinke“. Pokušaj pridavanja dodatnog značenja toj replici zaista bi doveo do toga da u očima većine ispadnem luda, pa sam se uzdržala. I to usamljena luda, neskromna luda koja vodi sumorni život čije detalje ni Pol Oster ni bilo ko drugi ne bi smogao snage da opisuje. I tako sam se uzdržala.